

GYÖRGYINÉ KONCZ JUDIT**HUMANISTA GONDOLATOK ERASMUS PEDAGÓGIAI
NÉZETEIBEN***Erasmus életútja – munkássága*

A németalföldi származású Erasmus 1466-ban, bizonyos források szerint 1469-ben született. Családi körülményei rendezetlenek voltak, korán elkerült a családi háztól. Deventerben tanult, a Közös Élet Testvérei iskolájában, ahol már korán kiemelkedett kiváló latin nyelvtudása. 14 évesen árvaságra jutott, s miután egy pap házasságon kívüli gyermeke volt, aki nyíltan nem vállalta gyermekeként, gyámjai rendelkeztek felette. Saját akarata ellenére 17 évesen a steyni Ágostonrendi kolostorba küldték, melyet aztán 1491-ben elhagyott. Teológiai tanulmányokkal csak kényszerből foglalkozott, sokkal jobban a klasszikusok művei és a görög irodalom iránt mutatott érdeklődést. Párizsban, majd Angliában járt egyetemre, ahol barátságot kötött Morus Tamással. 1506-ban Olaszországba ment, a turini egyetem a teológia, a bolognai egyetem a szabad művészetek doktorává avatta. Tanított többek között a cambridge-i és a leuveni egyetemen. 1516-tól V. Károly császár tanácsadója lett. 1521-ben, hogy a reformációt elkerülje, Bázélbe költözött, ahol Froben könyvnyomtatóval került kapcsolatba. Nyolc évet töltött itt, majd 1529-ben ide is eljutott a reformáció, s tovább ment Freiburgba. Bár egyházáról gyakran éles kritikákat mondott, a hitviták századában nyíltan nem csatlakozott egyik táborhoz sem, helyette a kölcsönös megértést hirdette, megkísérelte kibékíteni a katolikus egyházat a reformáció híveivel. Utolsó éveiben sokat betegeskedett, 1536-ban éri a halál. Halála előtt pár hónappal nemes lelkűen végrendelkezett, 7000 arany vagyonát a szegények és az öregek gyámloltására, szegény leányok férjhez adására és jóreményű ifjak támogatására hagyta.

Erasmus figyelemreméltó helyet foglal el a 16. századi humanisták sorában, egy személyben tudós, filológus, író, latin stilisztá, pedagógus, szellemes, sokoldalú műveltségű ember. Erasmus rendkívül gazdag szellemi életet élt, könyvek egész sorát írta, monumentális életművet hagyott az utókorra. Írói

munkásságát a szókratészi szellemiség és a szatirikus stílus jellemzi. Jelentősek pedagógiai és nyelvészeti munkái, ókori írók műveit adta ki és látta el magyarázatokkal, sok görög szöveget fordított latinra. Korszaknyitó munkája az Újszövetség görög szövegének kiadása, – 1516 – melyhez a Vulgátától sokban eltérő latin fordítást és az egyházi felfogással ellentétes magyarázatokat csatolt. Ez a munkája a reformáció szempontjából igen jelentős, mégis az egyházjavítást célzó mozgalommal szemben Erasmus ellenséges magatartást tanúsított. Lutherrel ugyan levelezett, de ifjúkori teológiai tanulmányai hatására mégsem fordult egyháza ellen. Ennek ellenére a katolikus egyház, éles kritikái miatt, munkáit a betiltott könyvek közé sorolta.

Erasmus gondolatvilága jól nyomon követhető Szerb Antal írása alapján.¹ A mű második fejezete – Északi humanizmus, reformáció – kiemeli Erasmus humanista nézeteit.

Vallásos humanizmus, a görög evangélium

„Az itáliai humanista úgy érzi, hogy a tiszta latin nyelv újjáélesztésével visszatér a régi Rómához, fajtájának nagyszerű gyökereihez. Az északi humanista nem érzi ezt a visszatérést és ezért nem is érheti be ennyivel: Erasmus a kereszténység tiszta, romlatlan ősforrásaihoz akar visszatérni. Az olaszok a nagy latin szövegeket állítják vissza az eredeti alakjukba – Erasmus az evangélium eredeti szövegét keresi, életének fő műve a görög Újszövetség kiadása. Az északi humanistákat a vallás és az egyház égető kérdései foglalkoztatják és legfőképpen az, hogyan egyeztessék össze kereszténységüket az antik iránt érzett rajongásukkal. Ezért is szereti annyira és adja ki Erasmus szellemi őst, Szent Jeromost.

Kempis Tamás

Erasmus Deventerben nevelkedik, a Devotio modernának nevezett áhítatosági mozgalom egyik iskolájában. Ez a Devotio moderna, a Közös Élet Testvéreinek gyülekezete volt a háttér Kempis Tamásnak (1380–1471). Műve, a De Imitatione Christi, Krisztus követéséről, a bensőséges, egyszerű áhítat, a mindennapi szelíd misztika klasszikus alkotása. Azt mondják, a Biblia után ez a könyv jelent meg legnagyobb példányszámban, egy fél évezred elszomorodottjainak nyújtva vigasztalást. Magyarra először Pázmány Péter fordította.

Erasmus és Luther

Erasmusnál inkább senki sem egyengette Luther útját, Luther fellépését készítette elő bibliakritikájával, valamint a skolasztikus teológia ellen való harcával. Eleinte a legnagyobb örömmel üdvözölte Luthert – de amikor látta, hogy Luther tettének következményei messze túlnőnek az irodalmi és hittudományi vita határain, visszavonult. Hiába unszolta valamennyi német humanista, az egész

¹ Szerb Antal: *A világirodalom története* (Bibliotheca Kiadó, Bp. 1958.)

szellemi Németország, hogy álljon Luther mellé és tekintélyével védelmezze meg, semleges maradt, majd Luther ellen fordult, a hagyományok érdekében szállt síkra, bár az ellenreformáció kezdődő munkálataiban nem volt hajlandó részt venni.

Magatartása gyávaság is volt és bátorság is. Erasmus félt az élettől, a felelősségtől, a komoly harctól, nem volt férfias jellem és nem szeretett semmit, ami nem szolgálja a *Bonae Litterae*, az újjászületett irodalom ügyét. De vajon van-e nagyobb bátorság ennél a gyávaságnál: nem foglalni állást olyan korban, amikor még a kövek is állást foglalnak, békét hirdetni és békésnek maradni olyankor, amikor még a csecsemők is kardot ragadnak?

Erasmus és a béke

Erasmus többször leírta az idillt, amely a kor elitjének lelkében mint legfőbb vágy élt: szép ápolt kertben sétálni, ízes és nem pazar lakomán együtt ülni humanista társakkal és a klasszikus művek szépségéről elmélkedni ... Álma a serenitas, a szellem őszi ragyogású derűje, a béke, amelynek első nagy írója a nyugati irodalomban.

Az első „civilizált”

Minden népszerűsége és tekintélye dacára idegen maradt saját korában; ő csakugyan azok közé tartozik, akik megelőzték századukat. Tulajdonságai, amelyek oly „modernné” teszik, csak a XVIII. században kezdenek általánossá válni: optimisztikus hite az ember eredendő jó-voltában; pacifizmusa; gyakorlati érzéke; érdeklődése a kényelem és az egészség, a helyes életmód kérdései iránt.

Higiéne

A testi tisztaságot ő fedezte fel az irodalom számára; egész élete állandó rettegés a fertőző betegségektől, a pestistől, a „nápolyi kórságtól”, amely ebben az időben terjedt el és a mainál sokkal pusztítóbb alakú – de a náthától is nagyon félt, a „tudósok betegségétől”. Legkitűnőbb munkája, a *Colloquia*, ilyen mindennapi dolgokról szóló latin beszélgetések gyűjteménye. Alakjai arról társalognak, milyen veszélyes, ha a borbély nem tartja tisztán eszközeit, ha a fogadóban nem húznak tiszta ágynak stb. Mindegyikük egy-egy tökéletes egyfelvonásos, mondja Huizinga. Olyanok, mintha valaki mi közülünk, egy hideg-melegvizés civilizációban felnőtt lény hirtelen visszakerült volna a XVI. század nagyszerű és mosdatlan világába és azt írta volna. Erasmust talán tisztaságérzéke indította arra is, hogy irtózzék a nem hibátlanul megőrzött bibliai szövegektől és a nem-egészen ősegyházi eredetű szertartásoktól.

A szkeptikus

A testi mozzanatok az erkölcsi síkba való felemelése, mint pl. a vegetarizmus vagy a hinduk lélegzési gyakorlatai, Spengler szerint későbbi civilizáció-

ba tartoznak. Még „későbbi” vonás Erasmusban, amit csak a sorok közt érez az ember és sosem egészen bizonyos benne: Erasmus lelkesedése. Vajon igaza van Huizingának, Erasmus csakugyan nem tudta, mekkora tekintélyrombolást végez, amikor kritika tárgyává teszi a Szentírás latin szövegét és megannyi más századok által szentesített keresztény hagyományt? A *Colloquia* mellett másik mindmáig érdekes és mulatságos műve, a balgaság dicsérete (*Encomium Moriae*, 1509) nem ezt bizonyítja. A Balgaság dicséri ebben a műben önmagát, mint minden nagyság és minden öröm alapját ezen a földön. Az élheterlen okos ember irigylő a szerencsés butákat, akiknek ölébe hull minden hatalom és dicsőség. Az író olyan swifti kajánsággal tréfál az egész érvényben levő értékrendszer fölött, mint akinek lelkét ilyen mélyen átjárja már az általános kételkedés.”²

Az oktatásban a szűkmarkúság nem takarékoság, hanem ostobaság

A kiemelt gondolat mintegy mottója lehet Erasmus 1529-ben írt alkotásának, melynek címe: „*A gyermekek korai erkölcsös és tudományos nevelése*” latinul: *Declamatio de pueris ad virtutem ac literas liberaliter instituendis, idque protinus a natiuitate*.

Az írást olvasva szembevetőd, hogy mennyire nem a lényeg fedti a mű általánosan használt rövid címe, – „*A gyermek nevelése*” – s mennyire Erasmus teljes nevelési koncepcióját tükrözi a teljes cím: „*A gyermekek korai erkölcsös és tudományos nevelése*.” A teljes címből külön kiemelést érdemel tehát a „*korai*”, az „*erkölcsös*” és „*tudományos*” szavak, melyek Erasmus nevelési nézeteinek alappillérei. Az értekezés keretes szerkezetű, „*A tétel rövid kifejtése*”, majd summázatként az „*Összefoglalás*” című részek egyaránt a cím kiemelt fogalmait erősítik meg, összegző magyarázatként. Erasmus az alábbi témák alapján foglalja össze a műben pedagógiai gondolatait:

I. rész: 1. fejezet

- I. A nevelést minél korábban meg kell kezdeni
- II. A nevelés fontossága
- III. A tömeg anyagi javakat gyűjt, a lelki javakkal nem törődik
- IV. Az ember gondjai külsőségekre irányulnak
- V. A műveletlen ember alig tekinthető embernek

2. fejezet

- I. A gyermeki lélek korai fogékonysága
- II. Az elhanyagolt nevelés következményei
- III. A hibák és bűnök gyermekkorban könnyen megrögződnek
- IV. A kényeztetés ártalmas következményei. A példa hatása a gyermekekre. Az állatok is nevelik ivadékaikat
- V. Miféle tényezőkön sarkallik a nevelés lehetősége. A nevelésben elkövetett hibák

² SZERB Antal: *A világirodalom története* (Bibliotheca Kiadó, Bp. 1958.) (264–266. old.)

3. fejezet

- I. A nevelő megválasztása. Ebben a szűkmarkúság nincs helyén
- II. A szülők lelki és testi tulajdonságai az utódokban
- III. A szülők kísérjék figyelemmel a tanító működését
- IV. Az egyéni hajlamokat tekintetbe kell venni. E mellé sorakozik a gyakorlás és kitartás
- V. A nevelés munkáját korán kell kezdeni, de az ismeretek közlésénél figyelembe kell venni a gyermek korát. Az erkölcsi nevelés elemei a szoktatás által
- VI. A tudományos és erkölcsi nevelés elemei a hétéves kor előtt. A tiszta és hibátlan kiejtést a gyermekkorban lehet elsajátítani
- VII. Az emlékezőtehetség és az utánzás szerepe a nyelvtanulásban
- VIII. A nevelés munkáját legjobb volna a szülőknek végezniük

II. rész 1. fejezet

- I. A testi nevelésre fordított túlságos gond
- II. A tanulás megkönnyítése és megkedveltetése. Ez utóbbiban legfontosabb a tanító megnyerő egyénisége
- III. Alkalmasak-e a nők a fiúgyermek tanítására? Kolostori iskolák
- IV. A nevelésben a testi büntetést kerülni kell. A kegyetlenkedést a törvényeknek kellene sujtaniuk
- V. A felnőttébb ifjak kegyetlen tréfái új társaikkal szemben. A testi büntetés következményei
- VI. A szégyenérzet és a dicséret a nevelésben. A testi büntetés, mint utolsó eszköz
- VII. A leendő tanító képzése
- VIII. A jutalmazás. A növendék szeresse meg tanítóját

2. fejezet

- I. Az ismeretek közlésében alkalmazkodni kell a növendék fejlődéséhez
- II. A tanítás első feladata a nyelvek elsajátíttatása. A gyermekek hajlama különböző irányú
- III. A szemléltetés a nyelvoktatásban. A vonzó előadásmód
- IV. A kellemes párosuljon a haszonnal
- V. Az olvasás megkönnyítése. A becsvágy felhasználása
- VI. A nyelvtan tanulását könnyűvé kell tenni
- VII. Az ifjúkor okos felhasználása
- VIII. Az ókori életből vett példák annak bizonyítására, hogy mit eredményeznek a korai tanulmányok
- IX. A XV. és XVI. század hibái az oktatás módszerében. A dialektika túlhajtása
- X. Összefoglalás

A következőkben kísérletet teszünk arra, hogy a műről egy témacsoportos áttekintést adjunk. A mű elemzése során a szövegben megjelenő sorsorok a tartalomjegyzékben feltüntetett részek, fejezetek és ezen belül római számjelzésű alpontokra való utalást jelentik.

a) A korán elkezdett nevelés jelentősége

Erasmusnak és nekünk pedagógusoknak is szakmai hitvallása lehetne a következő mondat: „Soha elég korán nem kezdünk valamit, aminek a végére sohasem

érünk; már pedig tanulnunk mindig kell, amíg életünk napja tart.” (II.2.VII.) Ez a gondolat híven tükrözi Erasmus elhivatottságát, szellemi beállítottságát, s elvárását az egész emberiség iránt. A reneszánsz embereszmény és kultúra magva rejtőzik ebben költői mondatban. Ebben az életre szóló programban nyilvánvalóan jelentős helyet foglal el a gyermek tanítása, hiszen csak a tudatos nevelés vezethet az egyéniség kibontakoztatásához, az univerzalitásra, mindenoldalúságra való törekvés kiteljesedéséhez, a sokoldalúan képzettséghez.

A gyermek valóságos nevelését megelőzi, de a későbbiek folyamán kihatással van a gyermekre, a megfontolt párválasztás. A *„férfi jóra való, derék szülőtől származó, jól nevelt és jó egészségnek örvendő leányt vegyen feleségül”*, s a gyermek józan állapotban, bűnöktől óvakodva fogadjon. (I.3.II.)

A gyermek nevelését közvetlenül születése után meg kell kezdeni, ha a gyermeknek valóban igazi szülei akarunk lenni, akikre nemcsak külsőleg hasonlít a gyermek, hanem akiknek belső lelki és szellemi tulajdonságait is továbbörökíti. A gondos testi táplálással és ápolással egy időben a szellemi táplálékot is adjuk meg a gyermeknek, hogy *„egészséges nézetei”* és *„derekas ismeretei”* időben kialakuljanak. (I.1.I.)

A gyermek születésekor azonnal fogékony az önmagára, az emberre vonatkozó dolgokra, ha azonban ezeket az emberi dolgokat nem tanítjuk, magától a gyermek állati jelleget vesz föl. A jól nevelt gyermek a szülőknek tekintélyt szerez, a helytelenül nevelt vagy egyáltalán nem nevelt gyermek szégyent hoz a szülői házra. A gyermek korai nevelése kötelessége a szülőnek, mert nem csupán önmagának, hanem nemzete és Isten szolgálatára nemzette gyermekét. (I.1.I.) *„Ha késlekedve végzed munkádat, vadállat kerül ki kezéd közül, ha gondos leszel, úgyszólván isteni lény.”* (I.1.V.)

A gyermek a fegyelmezetség és a jámborság elemeit hamarabb meg tudja tanulni szoktatás és példamutatás útján, mint anyanyelvét. Ezek a mélyen elültetett viselkedési normák a felnőtt korig sem törölődnek ki az emlékezetből, így ezek a tulajdonságok az igazi vallásos élet alaptulajdonságává válnak. A gyermeket ebben a korai életszakaszban természeténél fogva bármihez hozzá lehet szoktatni. A gyermek szereti a felnőttet utánozni, így igyekeznünk kell, hogy személyes példamutatásunkkal a gyermek a legjobb és csak a legjobb tulajdonságokat sajátítsa el. (I.1.I.) Különösen vonatkozik ez az első időszak fő feladatára, a tiszta és hibátlan beszéd megtanítására, ami a későbbiek során mindennemű tudomány elsajátításának az alapja. Nagyon jelentőségteljes a szülő, a dajka, a nevelő, a játszótársak, a környezet formáló szerepe. (I.3.VI.) Számos ókori történelmi egyéniség példa arra, hogy tudósoktól és tudósok között már kora gyermekkorában szinte minden jót meg tud tanulni a gyermek, amire később szükség lehet: a nyelvek precíz használatát, a szabad művészeteket, költészetet, szónoklatot, történelmet, régiségtant, számtant, földrajzot, erkölcsant, politikát. Nagy Sándor, Vergilius, Horatius példaértékűek arra, hogy a tudós férfiak társaságában töltött gyermekévek később hogyan kamatoztatják a ráfordított időt.

(II.2.VIII.) Erasmus az értekezésben számos helyen kiemeli az idejében elkezdett nevelés jelentőségét, a gondolat kulcsmotívumként vonul végig az írásban.

b) A nevelés fontossága

Az előzőekből nyilvánvalóan következik, – például hogy a nevelést közvetetten a párválasztásnál kell kezdeni –, hogy Erasmus milyen nagy jelentőséget tulajdonított a tudatos nevelésnek. Hisz abban, hogy gyermekeink által halhatatlannokká válunk. Írása szerint mind az isteni, mind az emberi törvényeknek akkor teszünk eleget, akkor vagyunk méltóak az „*atya*” névre, ha a nemzés, gondozás, nevelés a megfelelő időben, tudatosan, szeretettel történik. „*Hogy igazán atya légy, fiadat minden tekintetben gondozd, főképpen pedig lényének azon részével törődjél, mellyel az állatoktól különbözik és a legközelebb áll Istenhez.*” Az értekezés több pontján olvasható ugyanez a gondolat, mely kimondja, hogy az állatvilág szintjéből csak tanulás, nevelés útján emelkedhet ki az ember, ennek eredményeképpen érdemli ki az ember nevet. Az élőlények közül egyedül az ember születik tanulásra alkalmas gondolkodó lénynek, de ebben minden lehetőség magában foglaltatik, ha időben és folyamatosan fejlesztik. (I.1.II.) A megadott lehetőséggel azonban élni kell, a természet is erre figyelmezteti az embert. Az állatvilágot figyelve is azt látjuk, hogy az állatok nemcsak világra hozzák ivadékaikat, hanem meg is tanítják a természet adta foglalkozásaikra, repülésre, futásra, vadászásra. (I.1.IV.) Erasmus keresztényi gondolkodását tükrözi, hogy több ízben felhívja a szülők figyelmét, hogy nem elég csupán a halandó testtel foglalkozni, sokkal fontosabb a halhatatlan lélekkel törődni. (I.1.II.) Ugyanakkor feltétlenül meg kell említenünk, hogy Erasmusnál ez a gondolat gyökeresen más színezetű, mint a középkorban, ugyanis a folytonos tanulás a mindenoldalú kibontakozás lehetőségét rejtí magában, s a test és lélek ily módon történő szembeállítását a tanulás kardinális jelentőségét emeli ki.

c) Az életkori sajátosságok, az egyéni hajlamok figyelembe vétele

Erasmus írása rávilágít arra is, hogy nem mindegy, hogy a nevelés hogyan történik, ehhez is komoly szakértelem szükséges. A gyermek nem apró felnőtt, testi gondozásában az anya, a dajka ösztönösen jár el, tudja, hogy a csecsemőnek, kisgyermeknek életkorának megfelelő táplálékot, gondoskodást kell nyújtani. Ugyanakkor az viszont egyáltalán nem volt természetes, hogy az ismeretek közlésében is a fejlettségi szintet figyelembe kell venni. Az igazi tanító tudja, hogy a fejlődésben lévő gyermeknek kis adagokban, sokszor ismételve, sietség nélkül, játszva kell adagolni a lelki táplálékot, ugyanúgy, mint a testi táplálékot. Ezáltal fokozatosan a nehezebb ismeretek befogadására is alkalmassá válik. Sok tanító nem számol a gyermek életkorával, s saját képességeihez méri a gyermek teljesítményét. (II.2.I.) Az ismeretek befogadásának útján első és legfontosabb a nyelvek elsajátítása, mely a régi költők meséin keresztül könnyen megtanulható, fejleszti a kifejezőképességet és az ítélőképességet is. A mesék játékos formában

az erkölcsi alapelvek közvetítője. A gyermekeknél már korán megmutatkozik bizonyos dolgok irányába a természetes hajlam, ha ennek megerősítésére folyik a tanítás, kevés fáradságra van szükség mind a tanító, mind a gyermek részéről. Ellenkezőleg teljes a sikertelenség. (II.2.II.) A természetes hajlamot továbbépíti a tudomány, a tudományt pedig a gyakorlás tökéletesíti. (I.2.V.) A hajlamnak jelei már egész kisgyermek korban fellelhetők, a tehetség is korán kibontakozik. Ezt a veleszületett lehetőséget nem kiaknázni felelőtlenség. Mindemellett azonban Erasmus azt mondja, hogy a gyermeknek gyakorlatilag minden ismeret megtanítható megfelelő oktatás és gyakorlás útján. Mindennek alapfeltétele a kitartó szorgalom. (I.3.IV.)

d) A nevelő személyének meghatározó jelentősége

Ha csupán statisztikai alapon vizsgálom az értekezést, hogy a megfelelő nevelő személyiségét hányszor említi Erasmus, valószínűleg fontossági szempontból ezt a részt kellett volna az elemzés elejére helyezni, ugyanis világosan kirajzolódik, hogy a szerző szakít azzal az elfogadott középkori felfogással, hogy bárki taníthat, aki az adott ismeret birtokában van, tehát a tanításhoz az ismereten kívül semmi egyébre nincs szükség. Az apa legelső feladatai közé tartozik, hogy rögtön a gyermek születése után már legyen meg a nevelője, aki „*egy kifogástalan és kellemes s nem közönséges tudományú férfi*”. (I.1.I.) A tanító férfi legyen, mert a nők hirtelen haragúak, nehezen csillapodnak le, valamint természetellenes állapot, hogy egy nő a férfinemen uralkodjék. (II.1.III.) A legalkalmasabb a középkorú férfi, aki még azonosulni tud a gyermekkel, alkalmazkodni tud a nevelési helyzetekhez. A túl öreg, gyermek agastyántól ellenérzésük támadhatnak a gyermekeknek. (II.1.VIII.) A nevelő kiválasztásánál a szülőt soha ne az anyagi szempontok, vagy a barátok rossz tanácsai vezéreljék, hanem a „*legnagyobb művészt*” fogadják meg gyermekeik tanítójának, aki minden szempontból a legalkalmasabb a munkára. Az oktatásban a szűkmarkúság nem takarékoság, hanem ostobaság. (I.3.I.) A tanítót egyszer, de jól meg kell választani, és többféleképpen meg kell bizonyosodni annak rátermettségéről. A tanító munkáját rendszeresen figyelemmel kell kísérni. (I.3.III.) Mennyivel jobb lenne azonban, ha a szülők maguk is foglalkoznának a tudományokkal, hogy később gyermekeiket taníthassák. A szülők csupán kényelemszeretetből bízzák házitanítóra gyermekeiket, s ezáltal a szabad származású gyermekük nevelés végett a szolga kezébe kerül. Nem szereti az igazán gyermekét, akinek terhére van annak tanítása. (I.3.VIII.) A szülői szereteten alapuló tanítást semmi sem pótolhatja, így a tanító első és legfontosabb feladatának kell lenni, hogy megszerettesse magát növendékeivel. (II.1.II.) Az embereket a legkülönbözőbb szakmára tudatosan felkészítik, így részesüljenek előkészítésben azok is, akik a polgárok gyermekeit fogják erkölcsösen és tudományosan nevelni. Ha erről maga az állam nem gondoskodik, akkor azt az egyéneknek kell megoldania. (II.1.VII.)

e) A tanítás hatékonyságának növelése

Erasmus a megfelelő tanító legfontosabb jellemzőjének az erkölcsös viselkedést és a tudományos igényességet jelöli meg, de párhuzamos kiemeli, hogy roppant fontos az is, hogy a tanító hogyan tanít. A gyermek tanulását megkönnyíti, ha a tanító előadásmódja kedves, viselkedése szelíd, nyájas. A tanító eszességével és ügyességével inkább játékos helyzetet teremtsen, fokozatosan haladjon a kellemes, könnyebb dolgokról a nehezebb, elvontabb ismeretekig, s akkor a gyermek nem érzi a munkával járó fáradtságot. (II.1.II.) Annál szívesebben és könnyebben tanul a gyermek, ha a példák a szívéhez szólnak, gyermekiesen vonzóak, az ismeret tartalmát rajzok kísérik. (II.2.III.) A tanítás alkalmával a tanító ne legyen szigorú és mogorva, túlzott követelés helyett inkább kitartással igyekezzen a célt elérni. (II.2.IV.)

Az unalmas és fáradtságos helyzeteket játékos versenyekkel lehet színesíteni. A győzelem reménye és a legyőzéstől való félelem a gyermekeket figyelmesebbekké és élénkebbé teszi. A gyerekek első akarnak lenni, bizonyos mértékig féltékenyek egymásra, becsvágy hajtja őket, ezeket a hajlamokat a tanító használja fel az előrehaladás érdekében. (II.2.V.) Két hathatós eszközt említ az értekezés a szellemi tevékenység buzdítására: a szégyenérzést és a dicséretet. „*A szégyenérzés az igazságos megrovástól való félelem, a dicséret meg minden művészetnek dajkálója*”, de ezek önmagukban nem elégségesek, nagy szükség van a kikérdezésre, ismételtetésre. (II.1.VI.)

f) Az elhanyagolt nevelés és a rossz nevelői hatások következménye

A bennünk rejlő hajlamok sokszor helyes irányba terelik cselekedeteinket, de az ösztönt mindig felülmúlja az oktatás. Az emberek nagy hangsúlyt fektetnek a vagyon gyűjtésére, de arra nem gondolnak, hogy a megszerzett javakkal okosan is kell bánni. A szülők gondoskodnak a test jólétéről, de a gyermek lelkével nem foglalkoznak, ami minden jó cselekedet irányítója. A szülő magát a boldogulást nem adhatja készen gyermeke kezébe, de az ehhez való utat a tanulás révén igen. (I.1.III.) Minél több mindene van az embernek, annál nagyobb szüksége van a tudásra. A gondos szülő nem csupán életet ad gyermekének, hanem a helyes, igazi emberhez méltó élet lehetőségét is biztosítja neki taníttatása révén. (I.1.IV.) Az ember születésénél fogva még nem ember, hanem a neveléssel lesz emberré. Az értelem adja meg az emberi jelleget. Az olyan ember, aki semmi tudományban nincs kiművelve, alacsonyabb fokon áll, mint az állat. Míg az állat veleszületett ösztöneit követi, a tanulatlan embert azonban a bűnök kerítik hatalmába, természetellenes tulajdonságok hatalmasodnak el rajta. A szülő kötelessége tehát, hogy gyermeke a legjobb nevelést kapja. (I.1.V.) A törvény bünteti azokat, akik kicsinyeiket gondatlanságból a halálba taszítják, de ennél még kegyetlenebb, ha a szülő nem szoktatja hozzá gyermekét rögtön a legfiatalabb éveiben, hogy az erényt kedvelje és az aljasságot gyűlölje. Ezek ugyanúgy a halálba ta-

szítják gyermeküket, ha hagyják, hogy káros szenvedélyek felemésszék a fiatal testet és értelmet. (I.2.II.) Óriási bünt követ el az a szülő, aki elmulasztja a nevelést, s hagyja gyermekét züllött sorba jutni. Ennél is nagyobb annak a szülőnek a vétke, aki megismerteti gyermekével a bünt, saját életvitelével a rossz példát mutatja, s fokozatosan hozzászoktatja gyermekét is a léha, könnyelmű élethez. Az emberi természet pedig olyan, hogy sokkal könnyebben utánozza a rosszat, mint a jót. A gyermeknek az első, még erkölcsileg érintetlen állapotban ért benyomásai az életről szinte kitörölhetetlenek. (I.2.III.) A gyermek egész életét meghatározhatja, hogy az első évek nevelése a gondoskodó, szeretetteljes emberformálást tűzte ki célul, vagy az álszeretet lélekromboló, engedékeny könnyelműségét. A gyermek könnyen és fáradság nélkül megtanulja az erény és tisztesség alapelveit, melyek csírái mindannyiunkban születésünktől kezdve bennünk vannak, de ezek életértékelése a tudatos nevelés feladata. (I.2.IV.) Az első tanulási élmények hatása egész életünkre kihat. Ha ezek kellemetlenek, még felnőtt korban is nehéz a tanuláshoz való viszonyt megváltoztatni. Ne a félelem sarkallja a gyermeket tanulásra, hanem a tudás iránti belső igény. (II.1.II.) Az emberek háromféleképpen szoktak hibázni a gyermek nevelése terén, egyesek teljesen elhanyagolják a nevelést, mások később bírják rá a gyermeket a rendszeres tanulásra, s vannak, akik olyanokra bízák gyermekeik nevelését, akiknek a tanítását később el kell feledtetni. Aki ilyen hanyag gyermeke nevelésében, nem érdemli meg a „szülő” nevet. (I.2.V.) A szülő később sokszor vádolja az ifjút gyengeségéért, sikertelenségéért, de ha valami baj következik be, azt mind a téves irányú nevelésnek kell tulajdonítani. (II.2.IX.) Hatalmas tehát a szülő felelőssége, amit elmulasztott, később már nem pótolhatja be. A gondolat összecseng azzal, amit Erasmus az időben elkezdett nevelés fontosságáról ír.

g) A testi nevelés reneszánsz kori értelmezése, a testi büntetés elvetése

Áttekintve Erasmus munkásságának időszakáig a különböző korok nevelési nézeteit, látható, hogy a testi nevelésnek mindig kiemelt fontosságot tulajdonítottak. Míg korábban a bátor, erős férfi volt az eszmény, most a kiművelt ész a vezető eszmény. A testi nevelésben nem az erőfejlesztést, hanem az egészséges, mértékletes, tiszta életmódra nevelést érti. Erasmus szerint, ha a tanulástól a testi erő némileg gyengülne is, bőségesen kárpótolva van az ember a kitűnő lelki javakkal, hiszen a cél nem bajvívót nevelni, hanem okos, művelt bölcselőt és államférfit. Nem véletlen a rész címe: *A testi nevelésre fordított túlságos gond.* (II.1.I.)

Erasmus pedagógiájának egyik lényeges eleme, hogy a kisgyermekkel mindig a legnagyobb szelídséggel kell bánni. Merőben szemben áll ez a közép-korból örökölt mindennapos gyakorlattal, hogy a legfőbb fegyelmezési eszköz a testi fenyítés. Szomorú képet alkot Erasmus a kor tanítóiról, azok társadalmi elismertségéről: „*Mai nap ugyanis nincsen olyan züllött, hasznavehetetlen, olyan semmiházi ember, akit a nagy tömeg alkalmasnak nem tart az iskola veze-*

tésére.” Ezek a tanítók, uralkodnak, hatalmaskodnak a gyermek felett, tekintélyüket szakmai tudással, emberséggel nem tudják fenntartani, ezért aztán csak a testi bántalmazás marad nekik eszközül. Ez a nevelés a gyermekben mély nyomot hagy, mint minden korai nevelés, s megutálják a tudományokat úgy, hogy még felnőtt korukban is húzódoznak a tanulástól. (II.1.II.) A legtöbb gyermek – mint Erasmus – olyan természetű, hogy jóakarattal, barátságos szavakkal bármi-re rá lehet őket venni, ellenben az erőszak dacot szül náluk. A jó szándékú intések, a szégyenérzés felkeltése és a jó bánásmód valóban megváltoztatja a gyermeket, míg a verés dacot vált ki. A jó bánásmód következménye, hogy a gyermek nem a félelemtől válik jóvá, hanem előbb-utóbb saját belátásából igényévé válik a jó cselekedet. Az intések, figyelmeztetések ne haraggal, zordan, hanem együttérzéssel, gyöngéden történjenek. (II.1.IV.) Erasmus elítéli azt a szokást, amely a szabad művészetek iskolájába lépő ifjakra vár, hogy a „*kamaszság letétele*” címén súlyosan bántalmazták és megalázták őket. (Ennél a résznél világosan látszik, hogy Erasmus határozott különbséget tesz az egészséges önmagából fakadó szégyenérzés és a külső megszégyenítés között.) Hibáztatja ebben a tanítókat is, hogy utat engedtek a kegyetlenkedéseknek. Az állandó bántalmazással a gyermek vagy kormányozhatatlanná válik, vagy teljesen kétségbeesik (II.1.V.), ehelyett a példamutatás, a nemes lelkű figyelmeztetés, a nyájassággal párosult feddés, melyet keserűség nem kísér, a gyermek fejlődését szolgálja. Vannak azonban gyermekek, akiknek sem az intés, sem a kérés, sem a verseny felkeltése, sem a szégyenérzés, sem a dicséret, sem más eszközök nem használnak, azoknál végső soron használható a vessző, de nem mértéktelenül és nem megszégyenítő módon. Másrészt ezek a gyermekek valószínűleg a munkára teremtődtek, tehát hagyni kell őket, hogy e téren tevékenykedjenek. (II.1.VI.) Erasmus roppant fontosnak tartja az emberi tudást, azonban a kétkezi munkát is nagy értéknek tartja.

h) Az erkölcsi és a nyelvi nevelés

Az apró erényeket – szoktatás és példamutatás útján – már a csecsemő gyermeknek lehet tanítani. A legfontosabb ebben az időszakban, hogy mindig a legjobb tulajdonságokat szokja meg a gyermek. Lehet, hogy a vallási és hétköznapi élet szokásait csak öntudatlanul, megszokásból végzi, de ezek örökre beivódnak a gyermek szokásrendszerébe, s később megtanulja, hogy mit miért tesz. A gyermek utánzási vágyát a jó példa állandó megjelenítésével kielégíthetjük. (I.3.V.) Ennélfogva az ember amint megszületik, máris alkalmas a fegyelem és az erkölcs elsajátítására, s amint beszél, a tudományok oktatására. Az erkölcsi nevelés terén is a korai nevelés fontossága köszönt vissza, s hogy minden végül összefonódik, nyilvánvaló, hogy a szülő illetve a dajka van a legnagyobb befolyással a gyermek lelkének kialakulására. A példamutatáson túl az első oktatási feladat, hogy a gyermek tanuljon meg tisztán, hibátlanul beszélni, ugyanis ennek hiánya lehetetlenné teszi a tudományokban való foglalatosságot. (I.3.VI.) A

nyelvtanulásnál ki kell használni a gyermek emlékezőtehetségét és az utánzási hajlamát. (I.3.VII.) Erasmus sohasem nyelvtanulásról beszél, hanem mindig a nyelvek tanításáról, gyanítható tehát, hogy természetesnek veszi, hogy több nyelven tanul a gyermek, ami majdnem tanulás nélkül, az utánzás révén elérhető a gyermeknél. (I.2.II.) A nyelv elsajátításának legfontosabb feltétele, hogy a gyermek környezete helyesen beszéljen. A tanulást segítsék a tartalmat megerősítő szép rajzok, egyéb szemléltető eszközök. A tananyag legyen a gyermek életkorához alkalmazkodó, kellemes, gyermekies, melyet vonzó előadásmóddal oktat a tanító. (I.2.III.) Míg a beszédkészség könnyen kialakul a gyermeknél, addig az írás–olvasás megtanítása már nehezebb. Ezek elsajátítása könnyebbé válik, ha a tanító különféle fogásokkal igyekszik az unalmas gyakorlást színesíteni. (II.2.V.) Szintén nehézséget okoz a nyelvtani szabályok megtanulása. Kerülni kell a korai és szükségtelen nehézségeket, amit a gyermeknek megfelelő időben tanítanak, azzal boldogul is a gyermek. De sokszor nem is a valódi nehézség, hanem a képzelődés nehezíti meg a tanulást. Sokat jelent, hogy a tanító milyen hangulatot teremt tanítás közben, hogy az anyag könnyen megtanulhatóságát, vagy inkább nehézségeit sugallja. (II.2.VI.)

Erasmus pedagógiai munkáját teljesen átítatja a gyermek iránti felelősségteljes elkötelezettsége. A gyermek jó családi környezetbe születik, s a nevelés által válik emberré. A boldogulás útját egyedül a helyes nevelésben és oktatásban látja. Legelső lépés az erkölcs, az illem és a hibátlan, helyes beszéd megtanítása. Nagy hangsúlyt fektet a latin és a görög nyelv tanítására. Fontos a szakképzett, jó tanító, aki a gyermek természetét, életkori sajátosságait figyelembe veszi, s példaadó tudása és életvitele is. Elítéli a testi fenyítést, nyájassággal, szelídséggel akar hatni a gyermekre. Erasmus foglalkozik a gyermek lelki és életkori sajátosságaival, pedagógiája a gyermeki természetből indul ki. Erasmus nevelési nézetei nyomán a gyermek önálló, sajátos helyet kap a társadalom egészében, a reneszánsz és humanizmus embereszménye érvényesül gyermekszemléletében. Ugyanakkor feltétlenül meg kell említenünk, hogy ez az embereszmény nem vált tömegessé, hanem csupán egy szűk réteg gyermekei nevelésében érvényesült.

Irodalom

- Erasmus, D. R.: A gyermekek korai erkölcsös és tudományos nevelése. in: Erasmus, D. R. (1913): *A gyermek nevelése. A tanulmányok módszere.* (Ford.: Péter János) Budapest. 1913.
- Szerb Antal: *A világirodalom története.* Bibliotheca Kiadó, Bp. 1958.